

28. Veenhoven, R. (2003). Hedonism and happiness. *Journal of Happiness Studies*, 4, 437-457.
29. Waterman, A. S., Schwartz, S. J., Conti, R. (2008). The implications of two conceptions of happiness [hedonic enjoyment and eudaimonia] for the understanding of intrinsic motivation. *Journal of Happiness Studies*, 9, 41-79.

Leonid Levit

**EUDAIMONISM VERSUS EXISTENTIALISM:
ONCE AGAIN ABOUT LIFE VALUES AND MEANING**

The article deals with similarity and some differences in approaches to the life meaning attainment between existentialism by V. Frankl and eudaimonism. «Person-oriented conception of happiness» elaborated by the author is used to illustrate the main points of eudaimonism. The status of values, attached to pleasurable experiences by Victor Frankl, paradoxically proves the hedonistic nature of logotherapy. The postulate about attitude values as the «highest» ones is not proved empirically and can become an obstacle in a therapeutic work.

Keywords: *existentialism, values, eudaimonism, self-realization, happiness, egoism, personal uniqueness.*

УДК 159. 923

doi: 10.15330/ps.7.1.48-56

Олексій Колісник

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
o.p.kolisnyk@gmail.com

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ КОНЦЕПЦІЇ ДУХОВНОГО
САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ**

Духовний саморозвиток особистості відбувається через розотожнення з провідними сенсами ієрархії смислів актуального ступеня розвитку й ототожнення з принципово новими провідними сенсами вже наступного ступеня розвитку. Зсув провідних сенсів ієрархії смислів особистості на принципово нові смисли відв'язує від попереднього смислового поля та активізує приховані ресурси нового смислового поля.

Ключові слова: *постнекласична наука, західна й східна парадигми, особистість, духовність, саморозвиток, цінність, смисл, потік психіки, ступінь розвитку, смислове поле, ототожнення-розотожнення, зсув смислу на мету, психотерапія, духовні практики, змінені стани психіки, пікові переживання, спонтанність.*

Постановка проблеми. Ієрархія смислів взірцевої базової особистості західної парадигми світовзаємодіяння спрямована на укріплення сили «Я» як серцевини автономної самоорганізації, яка спрямована на консолідовану й повну саморегуляцію підпорядкованими свідомості ресурсами для цілеспрямованої боротьби за підкорення собі обставин свого буття у світі, що проявляється таким упорядкуванням об'єктів і подій, котрий реалізується досягненням найбільшої окремішності, непідпорядкованості, самостійності, свобідності, самобутності, соціальної само реалізації, відсутності невротичних симптомів і синдромів, оздоровлення психіки.

Східна парадигма взаємодії людини зі світом, яку обминув «осьовий час людства», котрий ще до Різдва Христового (тобто до нашої ери) у західній парадигмі диференціював одне від одного релігію, мистецтво, філософію, науку й медицину, зберегла відносний синкретизм у постановці аксіоматичних проблем і тому не породила науки та науково-технічного прогресу, які забезпечили західній цивілізації можливість здійснити тривалий культурно-історичний поступ людства в напрямку продуктивної антропоцентричної взаємодії зі світом, але сьогодні антропоцентричним споживацьким стосунком до Природи породили низку сучасних планетарних проблеми, які тепер загрожують існуванню Людини на планеті Земля. За наших часів східна парадигма з менш егоцентричною базовою (взірцевою) особистістю виявляється більш екологічною та більш відповідною новітній постнекласичній парадигмі світовзаємодіяння.

Ієрархія смислів взірцевої базової особистості східної парадигми світовзаємодіяння спрямована на самотрансцендентний саморозвиток, в якому особистість добровільно виходить за межі своєї ідентичності та «Я-концепції» у здорові потокові вершинні змінені стани психіки, які внутрішньо підтримуються піковими переживаннями, і переживає себе підсистемою більшої надособистісної системи, якій ця особистість може давати різні визначення, що залежить від ступеня її духовного саморозвитку, в т. ч. і поняттям «Бог».

Постнекласична наука, яка вивчає складні, відкриті, нелінійні системи, з'ясувала, що вони в певних місці й часі можуть розвиватися біфуркаційно, спонтанно, самодетерміністично, що дуже схоже на роботу давно відомих людству духовних практик, здатних вводити особистість у здорові, внутрішньо підтримані піковими переживаннями, потокові змінені стани психіки, у яких ця особистість тимчасово виходить за межі власної ідентичності, переживає себе підсистемою іншої ідентичності, яку не може виразити в знакових системах. У них вона виходить за межі своєї картини світу та вписаної в неї «Я-концепції», завдяки чому для неї знімаються згадані вище засновані на класичній західній парадигмальній аксіоматиці проблеми та суперечності класичної психології, і вона стає спонтанною, творчою, здатною до продуктивного саморозвитку на своєму життєвому шляху.

У здорових потокових змінених станах психіки особистість може переживати себе пасіонарною, спонтанною, самотрансцендентною, креативною підсистемою Всесвіту як складної, відкритої, нелінійної системи; підсистемою, здатною холистично, конгруентно, креативно взаємодіяти з обставинами свого буття у світі, не поглиблювати планетарні проблеми людства й творити нові парадигми своєї світовзаємодії. Розбіжність західної та східної парадигм взаємодії особистості зі світом є оманливою, насправді вони взаємно доповнюють одна одну, що засвідчує постнекласична наука. Саморозвиток пасіонарної й спонтанної особистості в напрямку суб'єктивно досягнутих надособистісних провідних сенсів ієрархії смислів стає можливим лише з певного ступеня духовного розвитку.

Напрацьовані людством духовні практики, в центрі яких – робота з увагою як осереддям тут-і-тепер взаємодії зі світом, можна пускати у справу саморозвитку особистості поза їх релігійною інтерпретацією та

використанням; вони вводять особистість у природні (потоківі й здорові) змінені стани психіки, в яких нетривало ця особистість виходить за межі власної ідентичності, стає негеоцентричною та здатною мобілізувати всі притаманні їй ресурси, бути спонтанною, креативною та продуктивною. Духовні практики здатні перебудувати ієрархію смислів особистості в напрямку постановки на місію провідних надособистісних (наднормативних й надситуативних) сенсів, які будуть продуктивними для цієї особистості, для суспільства, для Природи.

Для розуміння фактів і подій та для передбачення їх перемін потрібна відповідна теорія, якою стає система взаємопов'язаних понять, котра спрямована на тлумачення певної реальності та на передбачення її подальшого розвитку. Оскільки реальним носієм панівної в референтній спільноті парадигми є базова особистість цієї спільноти, то нам потрібна соборна теорія особистості. Концепція особистості інтегрує всі відомості про людину в єдину систему. Корисність концепції особистості визначається продукованими нею задумами подій, які при верифікації стверджують свою істинність та поширюються на якомога більшу емпіричну сферу людської поведінки. Пропонована концепція особистості претендує на відповідність постнекласичній науці; вона вибудована на оперті порівняльної, діалектичної, синергетичної рефлексії відомих теорій особистості та вихідних із них видів психотерапії; розглядає концепції особистості західної й східної парадигм світовзаємодіяння як комплементарні, взаємодоповнювальні.

У психології відсутня єдина парадигма пояснення взаємодії особистості зі світом. Континуальна реальність природи людини трактується теоретиками психології особистості неоднозначно, вона покривається полюсними дихотоміями, а автор концепції особистості робить свій екзистенційний вибір з протилежностей (біологічне-соціальне, гомеостаз-гетеростаз, реактивність-проактивність, об'єктивність-суб'єктивність, ірраціональність-раціональність, непізнаваність-пізнаваність, елементаризм-холізм, причинність-свобода, незмінність-мінливість), а вибрані протилежності аксіоматично приймає на віру вихідними постулатами своєї концепції і таким своїм вибором кладе свою теорію особистості в класичну, некласичну чи постнекласичну наукову парадигму. Серед вихідних парадигмальних аксіом про природу людини як складної, відкритої та нелінійної системи особливе місце для розуміння саморозвитку особистості як провідної підсистеми має суб'єктний вибір автором концепції особистості дихотомії гомеостаз-гетеростаз з наголосом на самочинному проактивному й свобідному порушенні рівноваги у холістичній взаємодії особистості з обставинами в напрямку змінюваного та раціонально пізнаваного взірця потрібного соціального прийдешнього. Стійке динамічне порушення рівноваги особистістю у її взаємодії з обставинами засвідчує про її потенціал для саморозвитку.

Обсяг категорії «особистість» є інтегративним, покриває собою все людське в людині, є її найважливішою ознакою. Буття особистістю людині при її народженні не дане, а задане, нею можна і не стати в силу багатьох чинників. Визначальним чинником персоналізації як становлення особистістю є вибіркове присвоєння людським індивідом в процесі

соціалізації та акультурації духовних цінностей референтної спільноти як тих важливостей, які можуть визначати смислові орієнтири й спонуки до породження життєвих актів на життєвому шляху. Сформована особистість визначає своє теперішнє й майбутнє життя.

Особистість розуміємо як структуровану й цілісну ієрархію переживаних і спонукаючих протягом досить довгого часу смислів, за якими імпліцитно стоять вибірково присвоєні цінності. Поняття «особистість» покриває психічну реальність спонукальних задумів «Задля чого жити й за що боротися?», що задає актуальну та перспективну спрямованість життєвого шляху.

Духовність у широкому значенні слова розуміємо як міру переживання контакту й ототожнення особистості з будь-якими цінностями, які ця особистість вибірково присвоїла і трансформувала в переживання спонукальних смислів, котрі вона реалізовує через породження відповідних цим смислам життєвих актів. Духовність у вузькому значенні слова означає ідентифікацію особистості з межовими цінностями, такими як надособистісні, наднормативні й надситуативні – Свобода, Справедливість, Відповідальність; гуманістичні – Добро, Любов, Турбота; холистичні – Краса, Істина, Творчість; трансперсональні – Космос, Надсмісл, Бог та перетворення їх у провідні сенси ієрархії смислів особистості.

Мета наукового розгляду проблеми — запропонувати постнекласичну (холистичну, діалектичну, компаративістську, динамічну) концепцію духовного саморозвитку особистості, яка з погляду духовного саморозвитку наскрізно осягає всю феноменологію буття особистості у світі й структурує в продуктивний порядок наявні у психології теорії особистості та відповідні їм види психотерапії.

Мета освітнього розгляду проблеми — підготувати задум відповідного постнекласичній науці підручника з психології особистості, у якому персоналії та проблеми будемо розглядати під кутом зору духовного саморозвитку особистості, а також задум спецпрактикуму «Психологія духовних практик», за яким спеціально підготовлені психологи навчатимуть студентів самотрансцендентно входити у внутрішньо підтримані піковими переживаннями здорові змінні стани психіки, в яких особистість тимчасово виходить за межі власної ідентичності й позбувається егоцентричної взаємодії з обставинами та проблемами свого буття у світі, що буде внеском освітніх психологів у психологічну допомогу людині (а також у психотерапію) та у розв'язання породжених егоцентричною споживацькою діяльністю людини глобальних проблем сучасного людства.

Об'єкт дослідження – цілісна інтенційна феноменологічно-сміслова взаємодія особистості зі світом.

Предмет розвідки – духовний саморозвиток особистості в процесі її взаємодії зі світом.

Гіпотеза розвідки – у процесі буття у світі людина присвоює цінності, перетворюючи їх у підсистему переживаних смислів; із цих смислів вибудовує самобутню ієрархію, надособистісні провідні сенси якої можуть біфуркаційно спонукати до самотрансценденції як саморозвиткового виходу за межі задіяних волею як здатністю породжувати життєві акти з

міркування можливостей до спонтанних здатностей своєї самості як уродженого потенціалу, в яких ця особистість у процесі пасіонарного служіння надособистісним смислам спонтанно породжує надситуативні й наднормативні життєві акти в смузі ризику та персональної відповідальності. Пасіонарне служіння надособистісним провідним смислам може самотрасцендентно виводити творців до взаємодії зі світовою спонтанністю.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Відкрита, складна, нелінійна система психічної самодетермінації людини тече трьома підсистемними потоками: укорінювальним у життя буттєвим потоком, онтологія якого вростає в буття й продукує витoki активності людини; гносеологічна рефлексія рефлексивного потоку психіки вибірково, через посередництво картини світу й вписаної у неї «Я-концепції» особистості вольовим чином, шляхом усвідомлення мети й породження цілевідповідних життєвих актів взаємодіє із соціальним контролем і самоконтролем й забезпечує виживання в зовнішніх соціально-культурних обставинах; ціннісно-смилова аксіологія духовного потоку формує особистість з провідними надособистісними сенсами в ієрархії смислів, здатну творити себе й обставини свого буття у світі. Смилові поля буттєвого потоку психіки, який започатковується з неусвідомленої взаємодії людини зі світом, спрямовані на відновлення безпосередньої гомеостатичної взаємодії з обставинами буття у світі, рефлексивного — на опосередковану буденною символічно-знаковою свідомістю егоцентричну й також гомеостатичну взаємодію з відносно відрефлексованими на оперті конвенційних понять і логіки обставинами, духовного — на засновану на переживанні спонтанного смислового контакту з надособистісними цінностями соціоцентричну й світоцентричну проактивну та гетеростатичну взаємодію зі світом. Смилові поля відносно усвідомленого рефлексивного й надсвідомого духовного потоків — два кінці єдиного континууму.

Стартує духовний саморозвиток особистості становленням буттєвого потоку психіки, для якого притаманна ще функціональна симетрія півкуль головного мозку та безпосереднє регулювання породження життєвих актів цілісною психікою, яке поступово, відповідно до становлення символічно-знакової буденної свідомості, опосередковується відносно вольовою саморегуляцією породження життєвих актів за міркуванням. У подальшому процесі соціалізації, акультурації та персоналізації західна парадигма взаємодії особистості зі світом сильніше розвиває заснований на приматі лівої півкулі головного мозку рефлексивний потік психіки, для якого притаманна зосереджена в силі «Я» особистості більш раціонально-вольова регуляція породження життєвих актів, яка спонукається егоцентричною ієрархією смислів, за якою стоїть драбинка цінностей адаптації, раціональності та заснованого на користі й владі соціального статусу. У духовному потоці психіки в процесі соціалізації, акультурації та персоналізації постають надособистісні провідні сенси ієрархії смислів, засновані на ототожненні з надособистісними цінностями Свободи, Справедливості, Відповідальності; Любові, Добра, Турботи; Краси, Істини, Творчості; Космосу, Надсмислу, Бога, а у саморегуляції починає

переважати правопівкульне спонукання до взаємодії зі світом, або на новій основі відновлюється функціональна симетрія півкуль головного мозку, що проявляється становленням спонтанної саморегуляції породження життєвих актів на оперті безпосереднього континуально-інтуїтивного розуму, який здійснює саморегуляцію через здорові потокові змінені стани психіки, котрі внутрішньо підтримуються смисловими піковими переживаннями.

Є послідовний ряд рівнів духовного саморозвитку особистості, які різняться між собою змістом і якістю смислових полів взаємодії зі світом; цей ряд охоплює собою весь хід можливого духовного саморозвитку особистості; поступ за рівнями розвитку робить особистість усе більш зрілою й актуалізованою в її взаємодії зі світом. Кожен потік відбувається чотирма ступенями духовного розвитку: буттєвий потік – психофізіологічним, психоархетипним, психоонтичним, психоментальним; рефлексивний потік – психопрактичним, психогностичним, психосоціальним, егопсихічним; духовний потік – психоособистісним, психогуманним, психохолістичним, психотрансперсональним.

Всі складники життєдіяльності людини взаємозв'язані, ієрархія смислів особистості та середовище її тут-і-тепер буття у світі перебувають у складній польовій єдності. Смислове поле особистості завжди актуалізоване в обставинах, інтенційне, опредмечене; є її обов'язковою та невід'ємною ознакою; є її серцевиною, яка впливає на всі сторони її буття у світі. Обставини вибірково сприймаються й переживаються на відповідність ієрархії смислів, піддаються тенденційній аперцепції у вигляді інтерпретації згідно з картиною світу особистості та вписаною в неї «Я-концепцією». Саме від смислового поля залежить тут-і-тепер відгук особистості на обставини; воно притаманне всім людям; спрямовує життєвий шлях особистості; від нього залежить результативність її буття у світі і проблеми, які ускладнюють її життя та життя її близьких.

Усякий ступінь духовного розвитку характеризується: своїм смисловим полем, провідні сенси якого визначають спрямованість ієрархії смислів особистості; своїми породженими емоційно-смисловою неузгодженістю в смисловому полі переломними переживаннями, якими буття у світі випробовує ієрархію смислів особистості на витримку; своєю принципово новою метою як новим ідеальним смислом, за допомогою якого особистість уявно може піднятися над переломним переживанням, котрий ще не ввійшов в ієрархію смислів і тому має нестачу спонукання та потребує вольового зусилля для початкового породження відповідних собі життєвих актів; своїми вольовими зусиллями з початкової перебудови ієрархії смислів під принципово нову мету, яка із часом зсувається (трансформується) в смисл і стабілізується як провідний сенс оновленої ієрархії смислів; своїми психічними механізмами саморозвитку, які ствердно кріплять перебудовану ієрархію смислів; своєю вже наявною у психології концепцією особистості та впливаючою із неї психотерапією, психотехнікою якої вже присутні в психологічній допомозі й можуть бути використані для цілеспрямованого становлення та закріплення потрібних психічних механізмів саморозвитку особистості.

Основоположними психічними механізмами саморозвитку особистості, через які розкриваються інші похідні від них психічні механізми саморозвитку особистості, є механізм розотожнення з імпліцитними невідрефлексованими цінностями, які в ході соціалізації, акультурації, персоналізації були присвоєні, трансформовані в переживані смисли, вибудувалися в характерну саме для цієї особистості ієрархію, спонукали до породження відповідних собі життєвих актів, і механізм ототожнення зі свідомо вибраними особистістю відрефлексованими експліцитними цінностями, які, будучи трансформованими в провідні сенси ієрархії смислів, спонукають до породження актуально контрольованих життєвих актів, через посередництво яких ця особистість може перейти на наступний ступінь розвитку. Основоположний механізм саморозвитку ототожнення-розотожнення працює через зсув провідного сенсу ієрархії смислів особистості на принципово нову мету, завдяки чому смислове поле відв'язується від попередньої ієрархії смислів і перебудовується в нову, яка притаманна вже смислового полю наступного ступеня розвитку, а закріплює трансформовану ієрархію смислів на смислового полі наступного ступеня розвитку вже характерний саме для нього психічний механізм саморозвитку.

Висновки. В руслі парадигми постнекласичної науки розроблено відповідну постнекласичній науці глобальну (синергетичну, діалектичну, компаративну) авторську концепцію духовного саморозвитку особистості. Концепція покриває собою чільні проблеми психології особистості й пропонує хід їх розв'язання. У ній знайшлося місце основним теоріям особистості й видам психотерапії, розробленим на основі цих концепцій; вона легко екстраполюється на багато проблем психології й претендує на місце постнекласичної парадигми в психології особистості. У наявних підручниках із психології особистості та з психотерапії проблеми й персоналії злучені лише палітуркою, а запропонована відповідна постнекласичній науковій психології концепція духовного саморозвитку особистості наскрізно, холістично й динамічно (синергетично, компаративно, діалектично) розкриває психологію особистості під кутом зору її духовного саморозвитку. Феноменологічно-смислова підсистема складної, відкритої та нелінійної системи особистості, смислова семантика якої є творчим спонукальним духом цієї особистості, постає як діалектична теза, яку заперечують переломні переживання, які являють собою підсистему імпульсивної безпеки, як діалектична антитеза. Іntenційні єдність і борня тези з антитезою біфуркаційно знімаються становленням діалектичної синтезуючої підсистеми, у склад якої входить робота чинників уявної, принципово нової мети як нового ще не введенного у функціонуючу ієрархію смислів ідеального сенсу, вольового зусилля для поступового зсуву переживання спонукаючого смислу на уявну, ідеально принципово нову мету. Зсув спонукування на мету, який опускає саморегуляцію породження життєвих актів на рівень надсвідомого функціонування переживаної і спонукаючої до породження смисловідповідних життєвих актів ієрархії смислів, відбувається через становлення операційного психічного механізму саморозвитку особистості. Діалектичну синтезу відбиває

відповідна наступному діючому смислому полю теорія особистості та впливаюча з актуалізованої концепції особистості психотерапія.

Переживані провідні надособистісні сенси ієрархії смислів особистості, за якими стоять вибірково присвоєні межові цінності, можуть стати творчим духом цієї особистості, оскільки її служіння надособистісним цінностям у процесі породження пасіонарних життєвих актів у смузі ризику й персональної відповідальності здатне піднімати у внутрішньо підтриманих піковими переживаннями здорових потокових змінених станах психіки взаємодію особистості зі світом на наступний, вищий рівень. З авторської концепції особистості випливає пропозиція введення в навчальний процес психологів спецпрактикуму «Психологія духовних практик», спираючись на який спеціально навчені фахівці вчитимуть студентів ініціативно входити в підтримані межовими переживаннями здорові потокові змінені стани психіки, які позбавляють взаємодію особистості зі світом від егоцентричних провідних сенсів ієрархії смислів, змінюють інтерпретаційний кут зору на власні проблеми з егоцентричного на просоціальний і світоцентричний, роблять її самотрансцендентною та креативною.

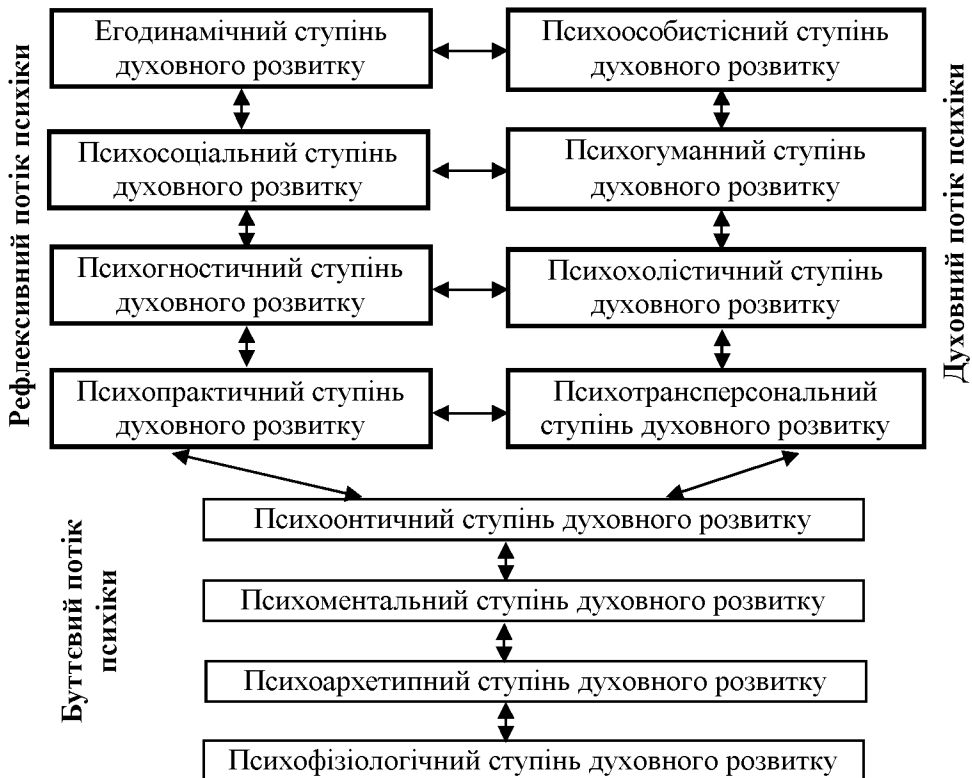

Схема засад саморозвитку особистості (за О. П. Колісником)

Кожен ступінь духовного розвитку характеризується своїм смисловим полем; своїм переломним переживанням; своєю принципово новою метою як новим ідеальним смислом, який ще не ввійшов в ієрархію смислів і тому має нестачу спонукування для породження життєвого акту; своїм психічним

механізмом саморозвитку особистості; своїм набором методик і технік для цілеспрямованої постановки потрібного психічного механізму саморозвитку; своєю концепцією особистості.

1. Колісник О. П. Психологія духовного саморозвитку особистості : монографія / О. П. Колісник. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 400 с.
2. Колісник О. П. Духовний саморозвиток української нації : монографія / О. П. Колісник. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2012. – 321 с.
3. Колісник О. П. Духовний саморозвиток особистості: монографія– Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2015. – 476 с.

REFERENCES

1. Kolisnyk, O. P. (2007). *Psykhologhiia dukhovnoho samorozvytku osobystosti* : monohrafiia [Psychology of spiritual self-development of a personality : monograph]. Lutsk: “Vezha” (ukr).
2. Kolisnyk, O. P. (2001). *Dukhovnyi samorozvytok ukrainskoi natsii* : monohrafiia [Spiritual self-development of the Ukrainian nation: monograph]. Lutsk: “Vezha” (ukr).
3. Kolisnyk, O. P. (2015). *Dukhovnyi samorozvytok osobystosti: monohrafiia* [Spiritual self-development of a personality: monograph]. Lutsk: “Vezha (ukr).

Olesiy Kolisnyk

METHODOLOGICAL BASES OF THE SPIRITUAL SELF-DEVELOPMENT OF A PERSONALITY

Spiritual self-development of the personality is progressing due to disidentification with leading contemporary meanings hierarchy of meanings and the degree of identification with fundamentally new leading meanings of the next major stage of development. The shift of the leading meanings of the hierarchy of meanings of the individual to radically new meanings loose from the previous semantic field and activates the hidden resources of the new semantic field.

Keywords: *postnonclassical science, western and eastern paradigm, personality, spirituality, self-development, value, meaning, the stream of psyche, level of development, meaning field, identification-disidentification, shift of a meaning on the purpose, psychotherapy, spiritual practices, altered states of mind, peak experiences, spontaneity.*

УДК 159.923.2

doi: 10.15330/ps.7.1.56-69

Анжела Пасніченко

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

a.pasnichenko@chnu.edu.ua

РІВНІ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

У статті дискутується розвиток особистості, що являє собою неоднорідний нелінійний процес переходів з одного якісного рівня на інший. Відтак зміст понять «особистісний ріст», «розвиток психіки», «розвиток особистості», «формування особистості» у психології особистості, соціальній, віковій, педагогічній психології має різні змістові навантаження. У віковій психології це поняття «тоне» у фізіологічно зумовленому розвитку психіки, у соціальній та педагогічній психології розвиток особистості розглядається як функція від групової динаміки чи організованого виховного